

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Мария Русева на тема:

„Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“

Ще започна с това, че представените от докторантката документи за публична защита са коректни. Авторефератът подбира и акцентира всички основни пунктове от работата, а посочените ѝ приноси са напълно адекватни. Изискуемите публикации по темата на дисертацията са дори надвишени.

Трудът на Мария Русева е с обем от 220 страници, плюс 15 страници „Използвана литература“, включваща както заглавия на български, така и англоезични.

Работата се състои от „Встъпление“, четири глави и „Заключение“.

След задължителността на това формално представяне и преди по-детайлното разглеждане на текста искам да изведа две принципно важни за мене неща. Първото е свързано с погледа ми към конкретното изследване като част от една по-голяма цялост, която се концептуализира под ръководството на проф. Стефанов и чрез синхронността на докторантските предпочитания се реализира успешно от трима негови възпитаници – Надежда Стоянова, Александър Христов и Мария Русева. А именно литературноисторическото обемане на междувоенната ни литература през хронотопната ѝ координатна система. След опитите с времето като „непомерност“, и урбанистичното национално пространство, пред нас са опити с широтата на чуждите територии. В скоби само ще вметна, че до тях, преди Мария, в различен, компаративистичен италиано-български контекст, отново под ръководството на Валери Стефанов, се докосна и Дария Карапеткова. В характерната за Професора визия за литературната история през едни своеобразни подобрени тематични ядра, обгледани през водещата философско антропологична перспектива за човешката идентичност, се постигат едновременно и относителна плътност на презентативни за периода процеси, и подчертана иновативност. Именно подобен подход към литературната история според мен е определящ днес, през новото хилядолетие, в литературноисторическите търсения за епохата между двете световни войни, защото, трафаретно вече определяна като най-богатата и разноречива, всъщност продължава да се аргументира като такава с малко познати периферни автори и произведения. И Н. Стоянова преди 7–8 години, и М. Русева в настоящия момент изваждат от маргиналията знакови примери, които потвърждават и обогатяват представите за модерния човек през второто и третото десетилетие на XX век. Казвам това с искрена научна радост, защото тази „триада“ е

пример за градежа на традиции в една катедра, за грижа към следващите поколения, но и знак за техния потенциал. Нека да не забравяме, че Мария е студентка и на самата д-р Стоянова, която ѝ бе научен ръководител на магистърската теза и чийтоотпечатък може също да се долови в настоящата разработка – най-отчетлив, естествено, е той на с. 93–94, където архитектурният пражки сюжет за градския уникален часовник Орлой се сплита чрез него с пътешественическото сверяване на времето. За мене наследствеността и колегиалните връзки са показатели за академична общност и споделеност, които изтъкват обаче индивидуалностите на всеки.

И, разбира се, авторският отличителен текст на М. Русева е обект на настоящата рецензия. Ако продължа още малко ретроспективния ход, ще кажа, че бях рецензент на магистърския проект на Мария и отговорно заявявам, че тя е извървяла сериозно интелектуално развитие за последните 5 години – това впрочем е второто нещо, което заявих в началото, че е принципно важно за мен. Пример за „растежа“ на Русева може да бъде един от първите ѝ изследователски мотиватори – Димитър Шишманов. Неговото присъствие в дисертацията е анализирано по преосмислен, нов начин в сравнение с магистърската ѝ работа.

Сега вече пристъпвам към конкретността на текста, който е обект на нашето внимание. Едно от налагащите се впечатления от него е много добрата му структурираност и вътрешна хомогенност. Тези черти са валидни за смисловата подреденост на главите, но и за всяка отделна от тях, тъй като спазват единна, но и вътрешно логична система. Първата глава типологизира част от ипостазите на пътуващия междувоенен човек като поклонник, турист, фланьор, емигрант, скитник. Авторката прави уговорката, че отвъд тях остават немалко типове, моделирани през специализираните професии, свързани с пътуването. Втората глава се фиксира приоритетно върху първите му две реализации – на поклонник и турист – сред цивилизационните корени на европейското културно пространство (Атина, Италия и Прага). Третата глава маркира туристическия поглед на пътуващия, но се съсредоточава върху ролята му на фланьор по отношение на модерното европейско настояще в столиците Париж, Лондон и Берлин. Четвъртата отваря пътя към двете Америки, които примамват с технологическия прогрес и авантюристични начала. А всяка от частите следва и една и съща композиционна схема – отправни исторически и теоретически базиси, които плътно са обосновани и уплътнени с подбор от художествени текстове и техните интерпретации, подчинени на човешките идентификационни провокации при пътуването. Тук искам специално да отбележа

използването на актуални изследвания от началото на новото хилядолетие върху историята на Европа – например едноименната книга на Волфганг Шмале от 2000 г., или на отделните страни – например „История на Чехия“ на Ян Рихлик и Владимир Пенчев от 2010 г., или на отделни градове като Берлин през монографията на Александра Рич от 2013 г. Това не е просто формален белег за стремеж към горещ съвременен научен поглед и добросъвестност, а създава на работата една живописност, бих казала направо обживяност на пространствата, за които се пише, без повечето от тях да са лично пътешественически „покорени“. Това показва и умението на Мария да интегрира широк интердисциплинарен информативен корпус в културния контекст, който дисертацията изгражда. И още нещо – това е своеобразен аргумент за актуалността на темата, която, както докторантката казва, е предизвикала широк интерес в европейски план през новия век: създаването на Център за изучаване на литературата, посветена на пътуването в Нотингамския университет (2002) и международна конференция „Пътуване и идентичност“, проведена в Полша (2017).

Разбира се, връзката между историчността и литературността на пътя – човешка дейност и поетически образ – Русева извежда през френския историк и културолог Мишел дьо Серто. През немския философ и социолог Георг Земел пък валидизира пътя не само като „твърда форма“ и фактическа връзка между местата, а като тяхно субективно човешко скрепяване, като желание и воля за овладяване на пространството. Лайтмотивна нишка е отключената при пътуването саморефлексивност на Аза – познавателните му възможности, изпитанията пред него, полученият опит. Перифразирайки написаното на с. 16 и 17, ще добавя, че траен е интересът на докторантката към пътуването като отместване на Аза в различието и в този смисъл като произвеждащо алтернативи на делничното битие, но и като екзистенциална „метафизична“ потребност за реализиране на индивидуална идентичност. За последното Мария се позовава на грузинския философ Мераб Мамардашвили и неговата „Психологическа топология на пътя“ от края на 90-те години на XX век. Важен за теоретичните основи на изследването е и социологическият поглед на Хартмут Роза с „Ускоряване. Промяна на времевите структури в модерността“, известен на български от 2015 г. Именно той е фундаментален за разглежданата работа с вписването на пътуването като цивилизационен маркер на модерната епоха и новото съотношение между пространство и време в нея – когато първото става съдружник на човека, а второто все повече започва неусетно да му се изплъзва. Така Мария убедително обяснява модерната зависимост на пространството от времето – неговото

ускоряване „свива“ чуждите светове и прави опита на пътуващия да изглежда фрагментарен, непълен и незавършен. Докторантката използва една непозната на български език книга на Антъни Гидънс – „Модерността и индивидуалната идентичност“, от началото на краевековното десетилетие на отминалото столетие, която затвърждава познатата теза за връзката между модерността и интензивните самопознавателни процеси във формиране на Аза. Английският изследовател обосновава рефлексивния проект като устойчивост на съгласувани/кохерентни и непрекъснато реактуализиращи се биографични наративи. Естествено, в работата намира място и трудът „Изворите на Аза: Формирането на модерната идентичност“ на Чарлз Тейлър (на български от 2013 г.) с тезата за динамична идентичност, зависеща както от хоризонта, в който Азът може да заеме позиция, така и от неговата рамка на ценности. Без изненади, този станал вече класически труд, функционира много добре в частите, посветени на западните центрове в междувоенна Европа и в главата за пътуването към Новия свят.

Освен в обширния контекст на модерността на Стария континент, на високотехнологичните постижения в Северна Америка и на специфичния човешки индивидуален опит, работата се ситуира и в междувоенния български модернизъм чрез експликацията на един от водещите дебати за този период – отношенията между родно и чуждо. Макар че фиксира значението на кръга „Стрелец“ за снемането на опозицията между двете, Мария коментира това в перспективата на избраната оптика – на пътешественика. Според авторката така се осъществява „по-качествено и полезно интеркултурен диалог, който да съдейства за вписването/приобщаването на пътника в/към конкретната социална обстановка“ (с. 29), но заедно с това нараства и критическият поглед към авторитета на чуждото, както и се преодолява в известна степен травматичният байганьовски синдром като българска характерология – заявява докторантката. За доброто познаване на културния живот между двете световни войни дискретно индикира и преглеждането на цялото 22-годишно течение на сп. „Златорог“. Вярно, то е било нужно на пишещата целенасочено, за да се покаже назряващият космополитизъм на българина в края на 30-те години или са използвани конкретни статии, необходими за темата, но именно текстове като тези на Найден Шейтанов, „Цар Долар“ (цитиран на с. 185), и на Петър Динев, „Другата Америка“ (цитиран на с. 197), много убедително подкрепят авторските съждения за американската реклама с нейните перформативни функция на всекидневно изкуство, което е в основата на масовата култура и консуматорското общество. Така работата съчетава неотклонна

концентрация върху проблема за пътуването, но и показва знания за заводещи тенденции в междувоенния литературен процес.

В този по-общ обзор за качествата на дисертацията „Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“ ще отбележа още четири неща. Русева коректно обяснява и впоследствие адекватно употребява основния понятиен апарат – път (и производните му) и поетика, която следва структуралисткото определение на Цветан Тодоров – едновременно „абстрактен“ и „вътрешен“ подход към литературата, предполагащ и предлагащ разглеждането на отделни конкретни произведения като проявления на общи литературни закономерности. А пътят, най-едно казано, е възприеман като тематичен и наратологичен ориентир в произведенията, но, разбира се, осмислянето му е свързано и с Башларовите позиции за неговото доизмисляне чрез „приключенията-видения“. Второто нещо се отнася до стила на работата – много чист, точен и четивен, на места дори увлекателен. За третото, в известна степен казах в началото на рецензията – богатият и в голяма степен малко познат „първичен“ художествен материал, върху който е извършено изследването. Тук обаче искам да обърна внимание на друго – на способността за прецизна самоограничителност върху него. Мария се спира само на издадени книги, а не на разпръснати в периодиката творби, каквито има в изобилие. При това – съзнателно или интуитивно – подборът им е равновесен между „чистите“ художествени жанрове и хибридни – дневникови, пътеписни и есеистични бележки, между поетическия и прозаическия род. Така още веднъж се подсигурава балансът между фактологически разкази и субективни впечатления на пътуващия човек, между информативно познавателния дискурс и самопознавателния откривателски личен потенциал на пътешественика. Четвъртото – са спорадичните опити да се изгради връзка с традициите на пътуващия човек преди Първата световна война. Тук обаче линията е по-трайна през знаковите и продуктивни за българската култура стереотипи, зададени от Алековите „Бай Ганьо“ и „До Чикаго и назад“, и буквалното маркиране на Вазово-Величковитенаследствени интерпретации на Италия като „естествен музей“ на вековете и на изкуствата.

Сега вече ще представя отделните части на работата, както повелява моделът на рецензията. Тук ще изведа и една забележка към представената дисертация.

Първа глава, „Пътища и миогледи: пътешественичеството в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“, има въвеждащи функции, за които говорих. Но главата прави и един бърз презентативен исторически пробег на променящите се разбирания за пътя и мястото – от древността, през Средновековието,

през Българското възрождение, до края на XIX и началото на XX век, цитирайки метатекстовете на Цочо Бояджиев, Светла Гюрова, Никола Георгиев и Албена Вачева. Следва кратко представяне на петте типа пътешественици, които ще бъдат обект на разглеждане. Бих ги нарекла визитни картички, което назоваване, освен емблематичност, конотира и определена схематичност, сухост. Едновременно с това обаче трябва да отчете желанието на Мария да мисли за паралели на различителност при всеки нововъвеждащ тип, спрямо предходния.

В частта за преносимите вещи на пътешественика е привлечен Жан Бодрияр със „Системата на предметите“, за да се видят те като освободени от прагматичност и предназначение и да се коментират като знакова система от обкръжаващата среда, със субективния си статут. Обърнато е внимание на дрехата, пътната чанта/куфара и фотоапарата през литературни текстове, които принципно са обект на анализ в работата. Следващият фрагмент обглежда предметите от чуждото пространство, събуждащи амбивалентното удивление на пътешественика – витрините със скъпи италиански платове, „изложбата“ на порцеланови фигурки, но и „пазарът на бълхите“ в Париж. Важен е изводът за липсващата масова сувенирна вещ, която все още не е изобретена от междувоенния човек като продукт на културно консуматорство. Това ме подсеща да изведа и още една дискретна линия в разглежданата дисертация – динамичните, сложни отношения между „високото“ и „ниското“ в изкуството в периода между двете Големи войни.

С „Превозните средства – техника и емоция“ Русева се завръща към наученото като участник в националния проект, финансиран от МОН, „Литература и техника“. Използвайки изследванията на Ортега-и-Гасет и Бердяев, докторантката показва нагледно как машините (параходът/корабът, влакът, аеропланът и автомобилът) като ключови образи на модерните времена променят света, а едновременно с това и човекът в него.

Втора глава с точността на озаглавяването си чертае цялата своя траектория – „Пътешественикът и Европа: приобщаване към вечността и миналото“, като заедно с това има предвид позицията на Дейвид Лоуентал за миналото като продукт на настоящето. По повод тази глава, но валидно и за следващите, ще отбележа, че изследването предлага системно двойна оптика. От една страна, коментира впечатленията на пътуващия за Другия, които често са смесица от създадени стереотипи и нови характерологии. От друга страна, се проследява индивидуалният опит на Аза от различните художествени текстове към Стария и Новия свят.

Изборът на дестинации е логичен и убедителен, защото европейското културно пространство стъпва върху множество пластове на гръцко-римската античност, а Прага е наследник на централноевропейските културни традиции. Ако пътуването към гръцката столица е своеобразно „*пожелано бягство*“ (с. 59) от скоростта на модерното време, то отправянето към сърцето на европейската цивилизация е синхронно с тогавашните съвременни стремежи на Италия под ръководството на Мусолини да възроди и построи „Третия Рим“ (с. 67). А пътуването към Чехословашката столица е позиционирано между центъра и периферията, защото градът не е водещ фактор в процесите на ХХ век, но се „утвърждава като *значим въздействен топос по отношение на историческото европейско минало*“ (с. 87).

Имайки предвид позицията на Халбвакс за опиране върху колективната памет при конкретните индивидуални впечатления, Мария се стреми да покаже, че пътуващият междувоенен човек в Италия не се ръководи само от познатата пътеводителна карта. В този смисъл са ситуирани живият град Неапол, вулканът Везувий и мъртвият град Помпей. Оказва се, че литературният поглед на А. Каменова и Богдана Дочова от 20–30-те години чертае приоритета на съвременника ни, който вместо от археологическия музей на Неапол предпочита да чуе „гласовете“ на миналото сред разкопките в древния град. Поклонничката на Дочова повече е впечатлена не от срещата с папата, а от музеите и галериите във Ватикана – една също аналогия с днешния засилен интерес към столицата на католицизма. Романтичната Венеция в поетическия поглед на Лъчезар Станчев остава и със „Затворът на дожите“, а във венецианския цикъл на Багряна „се откроява опитът за досег както до вековната история на европейския град, така и до индивидуалното минало на човешкия гений, който се пази там“ (с. 79), като се имат предвид посещенията на Рихард Вагнер и Лорд Байрон. Националната памет за Славейков пък води героя на Алекси Бекяров към Брунате, но с желание да се „разшири и задълбочи в детайл общата картина при пребиваването на поета“ (с. 81).

Преминавайки към частта за Прага, задължена съм да отбележа поредната трайна черта в изследването на Русева. Всеки предходен фрагмент съдържа и обобщението си, но хвърля и мост към следващия. Плавността в случая е реализирана през добре намерената метафора от К. Христов, който нарича столицата на Чехословакия „северният славянски Рим“. „Пражките сюжети“ ми допаднаха още с тяхната промоция на конференцията „Литературната периферия: памет и употреба“ през 2019 г.

Трета глава, „Пътешественикът и Европа: интегриране в другото пространство“, започва с моя текстов фаворит – за Париж, обвързан с изобретяването

на концепцията за модерното градско пространство. Едновременно приобщеният и отстранен поглед към калейдоскопичния му образ разкрива една амбивалентност като цветове и емоции, като богатство на забележителности и екзистенциална празнота. И въпреки метатекстовия интерес към столицата на европейската модерност, тази част според мен е най-интересната и богата, най-приносна в дисертацията. През градските топоси и типажи се улавят детайлите, особено през подобрите белетристични произведения на Гьончо Белев, Людмил Стоянов, Боян Болгар. Асен Златаров, К. Константинов, Тодор Генов, Георги Дончев. Разгръща се старият Париж с Латинския квартал, Монпарнас и Монмартър с живия интерес към неинституционализираното изкуство, заедно с антикварните магазини, книжарници и сергии на букинисти. Паралелно стази представя съществува и градът на любовта, но като „търговско предложение“, като масовизация и унифицираност (с.119), на нощните кръчми и казината, които по своеобразен начин „изпитват пределите на рационалната човешка постижимост“ (с. 123), на наркотиците и маргиналните обитатели – клошари, бездомници, криминално проявени, затворници, обитаващи не само периферията, а и централните булеварди и сливащи се в гъмжилото от минавачи, интегриращи се в „плетеницата на парижката тъкан“ (с. 126). Колоритното лице на френската столица се обогатява и с неговия протестен лик през 30-те години като резултат от световната икономическа криза, но и с „подземния“ си приключенски пласт. Напълно съм съгласна с извода на Мария за уникалността на личните преживявания. Наистина, Париж, който оживява през междувоенните пътуващи хора под перото на Русева, е предизвикателство не само с обилната зрелищност, но и с човешките възможности от нея да се извлече безценен опит.

Втората част от трета глава – за британското общество – въвежда в една не толкова отработена дестинация и с преобладаващите акценти за строгостта на житейските му модели и за поведенческата гъвкавост на пътуващия свой и несвой в това пространство. Тук липсва балансът, постигнат в другите части, тъй като отсъства постоянният „туристически“ щрих, който е в спойка със специфичните акценти при останалите фрагменти. Въпреки че се споменава пътеписната книга на Ст. Андреев „Лондон“ от 1930 г. като „отличаваща се с осведомителна стойност“ (с. 134), тя не е обговорена и така пропусъкът става по-видим, още повече, че се споменава ниската познатост на този топос за междувоенния българин. Затова пък дисертантката има аргументирано предпочитание върху „Скици от Лондон“ на Асен Христофоров, тъй като студентът-персонаж представя по-задълбочено и направо експресивно сугестивно

противоречивия английския живот. От една страна, консервативност и даже сегрегационност към чужденците се маркира с „посрещането“ му на границата, по английското възприемане на неговия тренчкот, със създадените приятелства – предимно с малцинствени групи и мигранти, с цялото „британското превъзходство“ (както сам го нарича авторът) спрямо останалите държави –от Франция, през Германия до Индия. От втора страна, много ясно и силно се очертават чертите на националната идентичност в мултиетническото население на Кралството – дженталменският идеал; ценността на унаследеностите – семейни, съсловни, класови, религиозни, политически; ритуализирането на националните символи (химнът, който се пее след всяка кинопрожекция).От трета страна, героят представя маркери за приобщеност към местната среда, но с цената на травматичен опит, който Мария вербализира, но смислово омаловажава, за да изведе приоритетно „българското в лицето на странстващия студент, представящ се на европейска висота“ (с. 149).

Нарушавайки композиционната последователност на работата, ще направя прехода към „немската“ част с една връзка, която дисертантката случва малко по-късно, а именно английското разбиране за „мръсния чужденец“ и германското „проклето чужденци“. И ако британците влагат в него повече различност менталитет и възпитание, то немците – преобладаващо го мислят с икономически конотации. Русева обаче отчита промяната в Германия след 1933 г., когато настъпва период на активна политика за позитивен национален имидж пред света (с. 156).Иначе литературният образ на Берлин се изгражда в двете крайни форми на модерност – технологизацията, включително медиализацията и тоталитаризма. Неизбежна е и идеологическата оптика към това пространство, което подменя дори паметниците на миналото с тези на „днешното“.Пишешкатазаема термина „дромократично общество“ от Пол Верилио , за да опише „упражняване на диктатура на движението,захранваща се от екстатиката на ускорението,... но, рано или късно, довеждаща до изчерпване, претоварване и умора“(с. 151). Авторката вярно и езиково красиво обобщава, че през избраните книги (някои от тях попаднали след 1944 г. в списъците на забранената литература) се поставят въпросите „за израждането на морала в антиморал, на организираното общество в милитаризирано, на рационализацията в автоматизация“ (с. 152). Мисля, че може да се синтезира и така: погледът на по-трайно свързаните с немското, на пътуващите интелегентни българи – железничарят, бивш студент в Германия, на Андрей Андреев и журналистът кореспондент Хр. Бръзицов – са с определено старание за обективност или амбивалентност на впечатленията, докато транзитният пътник на Стефан Грудев е

подчертано субективен, стигащ до саркастичност на моменти. Но всички разсъждават върху фигурата на Фюрера, за народопсихологическите първопричини той да бъде издигнат на такъв пиедестал. Интересен е разказът на Бръзицов за посещението на концентрационния лагер в Дахау през 1933 г., показващ манипулативните стратегии на гида-пазач пред чуждия, външен поглед, но и бдителността на последния.

Нанизът от пътешественически погледи по оста Париж – Лондон – Берлин уж небрежно, но твърде убедително води читателя към обобщението на третата глава, че „разколебаването на доверието в европейските културни ценности вследствие на катастрофата и умората от Първата световна война провокира голяма част от българските пътешественици да обърнат поглед към алтернативни посоки“ (с. 169).

И естествено – това е „**Пътят към Новия свят**“, както е озаглавена четвъртата, последна глава на работата. Смятам, че тя е не по-малко предизвикателство спрямо заниманията с голям брой маргинални автори и творби, които съграждат богат европейски облик за междувоенния човек, защото тук пък се сблъскваме с обратното – по-голяма познатост както на текстовете на Алеко, Далчев и Светослав Минков, на Борис Шивачев и Матвей Вълев, така и на повече „гореща“ метатекстовост върху темата – имам предвид както двата тома под редакторството на Пламен Антов „Америките ни“, така и излязлото преди половин година изследване на Андрей Ташев „Непознатият Матвей Вълев: отсам и отвъд“. А и самата докторантка признава, че културните представи от Алековия пътепис за Северна Америка ще получат своето по-широко разгръщане, докато Испаноамериката е място на авантюрния опит. Движейки се по Лоуентал, дисертацията доказва, че липсата на дълго и славно минало на Америка предвещава дълго и славно бъдеще. В този смисъл и българските пътешественици възприемат САЩ като една пожелана утопия, а „другата“ Америка – като нейното различие. Приносното в тази глава ще се опитам да изведа в няколко пункта:

– Обръща се внимание, на това, че интересът към САЩ в междувоенния период първоначално е провокиран от немалко преводни пътеписни книги.

– След стереотипите за Северна Америка през гротеските на Минков, Русева се концентрира върху малко познати пътеписни книги на Васил Узунов, Златка Чолакова и Олга Чавова, които разтварят индивидуални погледи към вещното – сърцевина на модерния метрополис. Оказва се, че дори улиците и градските постройки функционират като прагматика за американците. Рекламите, като неизменна част от културния спектър на булеварда, конкурират и изместват диалога между хората и

подхранват техните материални прищевки. Дори се вплитат в различните видове изкуства, за да изпълнят своето „вещно“ предназначение“ (с. 185). Небостъргачите със своите асансьори пък създават илюзията за вертикална достижимост и усвоимост на пространството. Те свидетелстват за човешкото надмощие над природата, но и за неговата дребност. Като контра на останалите мегаполиси се явява мистичният Вашингтон.

– Интерес представлява нескритата ироничност на пътеписните разкази на Д. Цветков към сказката на С. Радев като пълномощен министър в Лондон – „Америка каквато я видях“, а авторът я дописва „от прозореца на министерския си кабинет“. Оказва се, че статутът на окото – дипломатически или емигрантски – определя погледа към „американския рай“. Митът за толерантността на Новия свят към пристигащите мигрантски потоци е развенчан, макар че дисертацията уравнивяващо твърди още нещо – американските социални среди, които (не)приемат европейците, също са различни.

– Целенасочената политика за привличане на имигранти в страните от Южна Америка поставя пътуващия българин в ролята на скитника, която ми се струва, че вече е доста обговорена в разнообразието от впечатления. По-важен за мен тук е разгледаният Светослав-Минков пътепис с определени сюжетни приключенски цялости – „Едно пътуване отвъд екватора“, защото именно през него се показва другият – интелектуалният дистанциран поглед на изследователя на Бразилия и Аржентина, който заедно с това е наситен с емоционални регистри. Затова и сам пътеписецът ще обобщи поразеността си „от хаотичната и парадоксална действителност на далечните земи“.

Заключението прецизно обхваща параметрите на работата и едрите изводи на детайлното изследване. Най-удовлетворителна за мен е буквално последната половин страница от него, която отговаря на въпроса ми за отсъствието на примамливия пътешественически Изток в междувоенния период и перспективата, че той може да бъде обект на бъдеща научна работа.

Предвид изтъкнатите по-горе научни достойнства и приноси на дисертационния труд с убеденост и категоричност предлагам на Мария Русева да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

Доц. д-р Ноеми Стоичкова